

Nilgün Arısan Eralp¹

AB Çalışmaları Merkezi Direktörü

UKRAYNA’NIN AB ÜYELİK BAŞVURUSU VE TÜRKİYE

Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi egemen bir ülke olan Ukrayna, 24 Şubat’ta Rusya tarafından işgal edildi. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB), Rusya’ya can acıtıcı yaptırımlar uygulamaya başladı ve hava sahalarını Rus uçaklarına kapattı. Ayrıca ABD ve AB üye devletleri Ukrayna’ya silah ve mühimmat yollamaya ve hibe niteliğinde mali yardım sağlamaya başladılar. Hatta Almanya bunları yapabilmek için dış politikasında tarihi bir dönüşüm gerçekleştirdi ve ikinci dünya savaşı ve öncesinden kaynaklanan nedenlerle askeri unsurlardan arındırılmış (demilitarised) politikasından vazgeçti. Burada AB’nin kendisinden beklenmeyen bir birlik ve dayanışma göstererek, gene kendisinden beklenmeyen hız ve sertlikte tepki göstermesinin ve – başta Fransa ve Almanya olmak üzere- Rusya politikasını değiştirmesinin öneminin vurgulanması gerekir. Hatta AB, henüz etkin bir ortak iltica politikası uygulayamazken, Ukraynalı mültecilere resmi bir iltica sürecine tabii olmaksızın topraklarında üç yıl süreyle oturma, çalışma, eğitim hakkı tanıyan ve sağlık hizmetlerine erişim olanağı sağlayan bir geçici koruma statüsü verdi.

Bütün bunlar Ukrayna için ne kadar önemli olursa olsun, Rus işgalinin yarattığı kahraman, Ukrayna başbakanı Volodymyr Zelenskyy haklı olarak adeta can havli ile bir koruma şemsiyesi aramakta. Bunun en temel nedeni de NATO’nun tarihi 2008 Bükreş zirvesinde, NATO üyeliği talep eden Gürcistan ve Ukrayna’ya “bugün değil ama bir gün mutlaka” mesajı verilmesi ve NATO eylem planına dâhil edilmemeleridir². Bu nedenle,

¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1155/Nilgun+Arisan+Eralp>

² Habibe Özdal, (26.2.2022) “Zelenskiy Ukrayna’nın yalnız bırakılacağını biliyordu”

<https://artigercek.com/yazarlar/irfan-aktan/habibe-ozdal-zelenski-ukrayna-nin-yalniz-birakilacagini-biliyordu>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV’ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

Zelenskyy 28 Şubat 2022 tarihinde AB'ye tam üyelik başvurusunda bulundu, bu başvuruyu Gürcistan ve Moldova'nın başvuruları izledi. Zelenskyy AB'den hızlandırılmış bir süreçte (fast-track procedure) başvurusunun sonuçlandırılmasını talep ediyor. Bu başvurunun akabinde Zelenskyy, Avrupa Parlamentosu'nda internet aracılığı ile AB'deki birlik ruhunu yeniden canlandıran bir konuşma yaptı. Her ne kadar Avrupa Parlamentosu ve AB üye devletlerinin üçte biri Ukrayna'nın başvurusunu desteklese de, özellikle Avrupa Parlamentosu bu başvurunun tabi olacağı sürecin liyakata dayalı (merit based) ve diğer ülkelere uygulanan kural ve prosedürlere tabii olacağını belirtmiştir.

Ukrayna hâlihazırda AB'nin "Doğu Komşuluk Politikası" kapsamında³ yer almakta, AB ile bir ortaklık anlaşmasına sahip bulunmakta ve bu bağlamda AB müktesebatının özellikle tek pazara ilişkin bölümünü benimsetmesine yol açan bir "Derin ve Kapsamlı Ticaret Anlaşması" yapmış durumdadır. Ukrayna halkı bu anlaşmanın onaylanabilmesi için gösteriler yapmış ve anlaşma ancak Rus yanlısı cumhurbaşkanı Porochenko'nun ülkeyi terk ederek AB yanlısı Yanukovych'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, 2017 yılında yürürlüğe girebilmiştir.

Zaman zaman bu anlaşma üyeliğin ilk anlaşması olarak değerlendirilse de adaylık ve üyelik süreci çok farklıdır. AB Antlaşması'nın 49. maddesinde üyelik kriterleri açıkça yer almasa da madde bu değerlere atıfta bulunmaktadır. Bu maddeye göre, Antlaşma'nın 1a maddesinde belirtilen değerlere saygı duyan ve geliştirmeyi taahhüt eden her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için Konsey'e başvurabilir. Konsey, Avrupa Komisyonu'na danıştıktan ve Avrupa Parlamentosu'nun da mutlak çoğunlukla vereceği onayı aldıktan sonra, oybirliği ile başvuruya ilişkin kararını verir. Buna ek olarak, bir ülkenin Birlik'e üyelik müracaatında bulunması halinde ulusal parlamentolara da bildirimde bulunulması gerekecektir. Antlaşmanın 1a maddesinde atıfta bulunan AB değerleri ise insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların hakları da dahil insan haklarına saygıya dayanmaktadır. Bu madde aynı zamanda AB üye devlet toplumlarının niteliklerinin "çoğulculuk, ayrımcılık karşıtlığı, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliği" tarafından belirlenmesi gereğinin de altını çizmektedir.

Kopenhag siyasi kriterleri olarak da özetlenebilecek bu koşullar bir ülkenin adaylığı için zorunludur ancak aday ülkenin üye olabilmesi için AB ile rekabet gücüne sahip, işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olabilmesi ve 35 başlıktan oluşan ve ticaretten, adalet ve içişlerine, çevre ve enerjiden sosyal politikalara kadar toplumsal hayatın her alanını kapsayan çok geniş bir hukuk sistemini benimsemesi ve uygulaması gerekmektedir. Bütün bunlar tamamlandıktan sonra daha önce bildirimde bulunulan üye ülke parlamentolarının bu üyeliği onaylamaları gerekmektedir. Hatta bazı üye ülkeler anayasaları gereği söz konusu aday ülkenin üyeliğini referanduma götürmek zorunda kalmaktadır.

AB'nin Türkiye ile 2005, Karadağ ile 2012 ve Sırbistan ile de 2014 yılında başlayan müzakereleri hala sürmektedir ve farklı nedenlerle de olsa da hiçbirinin müzakere süreci yakında sonuçlanacak gibi değildir. AB'ye en son üye olan Hırvatistan'ın müzakere süreci 6 yıl sürmüş, üye ülkeler tarafından onaylanması süreci ise 18 ay içinde tamamlanabilmiştir.

³ Bu kapsamda yer alan diğer ülkeler Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'dır. Belarus katılımını 2021 yılında askıya almıştır.

Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'nın üyelik başvurularının üye ülkelerin AB nezdindeki büyükelçilerinden oluşan ve Dışişleri Bakanları Konseyi'nin bir alt organı niteliği taşıyan Daimi Temsilciler Komitesi 7 Mart 2022 tarihinde prosedüre uygun olarak incelenmek üzere Avrupa Komisyonu'na sevkine karar vermiştir. Hafta ortasında toplanacak olan AB Dışişleri Bakanları Konseyi'nin bu kararı onaylamasına kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu onayda en önemli unsurun Ukrayna'ya çok ihtiyaç duyduğu psikolojik desteğin önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Ukrayna'nın başvurusunun hızla sonuçlandırılması talebi Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya tarafından açık bir mektupla desteklenmiştir. Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'ya üyelik perspektifi verilse bile, ağırlıklı olarak Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinden gelen bu desteğe karşın söz konusu hızlandırılmış bir süreç mümkün gözükmemektedir. Bu AB'nin genişleme politikasında uzun sürececek köklü bir değişiklik gerektireceği gibi, mevcut aday ülkeler böylesi bir sürecin kendilerine de uygulanmasını isteyeceklerdir. Bu konudaki ilk talep Türkiye tarafından dile getirilmiş olsa da Türkiye'yi Batı Balkanların takip etmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Bu şekilde AB'de ve AB dışında uzun süredir konuşulan ve "çok vitesli Avrupa" olarak da nitelendirilen farklı üyelik türlerinden oluşan yeni Avrupa mimarisine teorik olarak geçiş düşünülse bile bunun gerçekleşmesi için gerekli antlaşma değişikliği yıllar alabilecektir.

Kaldı ki Ukrayna'nın AB üyeliği mucizevi bir şekilde hızlandırılmış bir süreç sonunda kabul edilse bile ülkenin acil olarak ihtiyaç duyacağı güvenlik şemsiyesini sağlamayacaktır. Ortak bir askeri gücü olmayan AB'nin söz konusu savaşa müdahale edebilmesi söz konusu değildir. AB üye devletleri askeri konularda NATO ile çalışmaktadırlar. Birçok Doğu Avrupa ülkesinin acilen NATO üyesi olma isteğinin arkasında bu gerçek yatmaktadır.

Ukrayna'nın Başvurusuna Türkiye'nin Tepkisi

Ukrayna AB'ye başvurup hızlandırılmış bir süreç talep ettikten sonra ilk tepki Türkiye'den gelmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan "*Şu anda Ukrayna ile gösterdiğiniz hassasiyeti Türkiye içinde gösterin. Yoksa Türkiye'ye de birileri savaş açıp saldırdığı zaman mı Türkiye'yi gündeme alacaksınız?*" ifadesini kullandı.

Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinin çok uzun sürdüğünü, şu anda da askıda olduğunu biliyoruz. Bu süreçte AB'nin stratejik hataları olduğu da doğrudur. Herhangi bir çözüm olmadan Kıbrıs'ın üye olarak alınması, bazı üye devletlerin hiçbir AB kararına dayanmadan, sadece siyasi nedenlerle bazı müzakere başlıklarını askıya almalarına göz yumulması, dolayısı ile ülkenin bazı üye devletler tarafından kimlik ve kültür bazında kategorik olarak dışlanması karşısında sessiz kalınması, mülteci mutabakatının bozulmaması için Türkiye demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanındaki gerilemeye ses çıkarılmaması bu hataların başında gelmektedir.

Ancak, AB üyeliğinin halen stratejik hedef olduğunu tekrar eden Türkiye de, evrensel AB değerlerinden uzaklaşmakta ve söz konusu değerleri eleştirmekte bir beis görmemektedir. Ukrayna ise evrensel değerlere işgal öncesinde de sahip çıkmakta idi. Ukrayna'nın Kopenhag siyasi kriterlerine uyumda en önemli sorunu yolsuzluk ve saydamlık eksikliği iken, 2004 yılında bu kriterlere yeterli derecede uyumu sonucunda AB ile müzakerelere başlayan Türkiye'nin bu gün demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda ciddi sorunları bulunmaktadır. AB'nin siyasi kriterler alanında birlikte çalıştığı Avrupa Konseyi'nin yasal denetim organı olan

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM), Türkiye'nin de imzacısı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayalı kararları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerin iç hukuktan üstün olduğunu belirten 90. maddesine rağmen uygulanmamaktadır. En son AİHM'nin tutuklu bulunan iş insanı Osman Kavala'nın serbest bırakılması yönündeki kararına uymayacağını açıklayan Türkiye konusunda Avrupa Konseyi ihlal süreci başlatmıştır.

Rusya'nın Ukrayna işgalini Putin'in dediği gibi bir özel operasyon değil de savaş olarak kabul eden ve BM Genel Kurulu'nda alınan Rusya'yı kınama kararında olumlu oy kullanan Türkiye, Avrupa Konseyi'nde Rusya'nın temsil hakkının askıya alınması kararında çekimser kalmıştır. Çekimser kalmanın nedenleri Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu tarafından sıralanırken, iktidara karşı Rus vatandaşlarının AİHM'ye başvuru hakkının devam edebilmesinin de belirtilmesi, söz konusu kararları tanımayan Türkiye için çelişkili bir durum teşkil etmektedir.

Türkiye 2000'li yılların başında olduğu Kopenhag kriterlerini karşılama yönündeki kararlı çabasına devam edebilse, bu uyum sürecinin Türkiye halkı açısından faydasını vurgulamak için dile getirdiği gibi, "biz de bunlara Ankara kriterleri der, yolumuza devam ederiz" sözünü hayata geçirebilseydi, bu gün AB karşısında haklı bir konumda olabilir, AB'yi zorlayabilir ve savunma ve güvenlik konularının hayati nitelikte olduğu bu günlerde bu açıdan taşıdığı önem nedeniyle gündemde olan ve gerçekleşmesi çok daha mümkün olabilecek husus Türkiye'nin üyeliği olurdu.